

zuse

Toldvæsenet i Gudhjem,
tolder i København, selskabstømmersager
og farsfadæse og skattelistearkivalier

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977.
Bestyrelsens medlemmer er told- og skattedirektør Ole Kjær, København (formand),
overarkivar, mag. art. Henrik Fode, Århus (næstformand),
dr. phil. Ole Degn, Viborg (redaktør),
fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær),
specialkonsulent Kirsten Lekdorf, København (kasserer),
fhv. regionschef Palle Castbak, Kalundborg,
kontorchef Henrik Ludolph, København,
retschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg,
museumsleder Tora Ribers, Told-Skat Museet.

Medlemskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø eller på www.zise.dk, hvortil adresseændringer også kan meddeles. Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkeltmedlemmer, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr. Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren, dr. phil. Ole Degn, Mellemhøjen 11, 8800 Viborg, eller til sekretæren, fuldmægtig Gunnar Jakobsen, Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

www.zise.dk

ISSN 001 05-8355
Tryk: Wadmann Grafisk A/S, Thisted

Forsidebillede: Tolboden i Gudhjem, som den så ud, få år inden toldstedet blev nedlagt i 1968, jf. billede og billedtekst s. 93.

Toldvæsenet i Gudhjem, tolder i København, selskabstømmersager og farsfadæse og skattelistearkivalier

I dette nummer vender de to føljetoner tilbage.

Først bringes dog Mogens Laus artikel om toldstedet i Gudhjem. Mogens Lau, født 1942, blev pensioneret som viceregionschef på Bornholm i 2002. Han er exam.art. i kunsthistorie fra Aarhus Universitet i 1994 og har tilrettelagt adskillige udstillinger for Bornholms Kunstmuseum. Han har skrevet om bl.a. maleren Kristian Zahrtmann og »Det mystiske Bryllup i Pistoia«, 1999, og om en række andre kunstnere, har skrevet artikler i Bornholms Museumsforenings årsskrift og i det lokalhistoriske tidsskrift »Jul på Bornholm« og har tidligere skrevet artikler i Zise om bl.a. Toldkammeret i Rønne (1993:1, 1998:2).

Denne gang er det toldkamret i Gudhjem, det gælder. Vi hører her om toldstedets status fra 1840, da toldstedet blev oprettet med begrænset klareringsret, og frem til 1880, da Gudhjem efter områdets økonomiske opsving endelig i 1880 blev et selvstændigt toldsted. Vi hører om væksten i toldstedets opgaver derefter, om toldkammerbygningen og om toldembedsmændene, frem til 1967, da toldstedet ved den store reform af toldvæsenet blev nedlagt. Det havde da dog siden 1957 været nedgraderet til en toldkontrol under toldkammeret i Nexø.

Frøde Bang fortsætter sine erindringer med beretningen om nogle måneder på

Enghave Brygge i slutningen af 1967, hvor han samarbejde med stevedorefolk og fortoldede store DSB-vogntræk med sanitetsgods fra Sverige. Efter nogle begivenhedsrige måneder fortsatte han ved Jernbanens Toldkammer i Vasbygade, i en moderne bygning med transportbånd i flere spor hele bygningen rundt, hvor det kunne gå helt galt, når fortoldningsbegæringer forsvandt i teknikken. Han var hovedsagelig beskæftiget med at rette henvendelser til virksomheder om forkert udfyldte eller fejlagtige fortoldningsbegæringer. Som regel var der stor travlhed, og der kunne opstå konflikter med speditører. Derefter fortæller Frøde Bang om nogle måneder i Toldvagt 14 i Århusgade, hvor han bl.a. oplevede, at en personvogn, der for at undgå kontrol passerede gennem vagten i stor fart, forulykkede, så føreren blev dræbt. Afsnittet slutter med oplevelser fra nogle måneder i vejerboden Fine Vægt, hvor han trods travlhed oplevede en venlig atmosfære.

Bent Andreassen skildrer arbejdet med et par store sagskomplekser fra slutningen af 1980'erne. En stor sag med de såkaldte selskabstømninger begyndte i 1986, hvor en person gav udtryk for, at han ville få megen kontakt med toldvæsenet. Han begyndte i stor stil at opkøbe selskaber, der var langt fremme i en solvent likvidation, og gennem forskellige transaktioner, herunder forskellige

fradrag, gjorde han det muligt at hæve store beløb hos skattevæsenet. Her-til kom overbelåninger af byggerier og momslovsovertrædelser. Det lykkedes toldvæsenet i Frederikshavn at få over-træderen idømt en af de hårdeste straffe i selskabstømmersammenhæng. Af stort omfang var også den såkaldte farsfadæ-sesag i Bindslev, den største sag vedrø-rende svig med EF-støtteordninger. Ud-gangspunktet var, at der i begyndelsen af 1989 blev konstateret indhold af svi-nekød i oksekødsprodukter eksporteret til Mellmøsten, en katastrofe. Nærmere undersøgelser afslørede derefter, at virk-somheden fra begyndelsen havde begået urigtigheder i forbindelse med sammen-sætningen af råstofferne i produkterne, herunder tilsætning af et planteprotein, der var i stand til at absorbere betydelige andele af vand.

I Zise har der tidligere været fortalt om trykte skattelister (Zise 2005:1, s. 35-39). Nu er med Ole Degns artikel turen kom-met til det meget omfattende utrykte skattelistemateriale i Statens Arkiver. Her går skattelisterne langt længere til-bage i tid. De ældste er Ribes fra 1545, men der findes fra dette århundrede skattelister fra adskillige andre byer og fra 1600-årene og især 1700-årene fra mange. Som det fortælles, findes de i meget forskellige udformninger.

Museumsleder Tora Ribers, Told Skat Museet, skriver om en reaktion, hun har

fået i forbindelse med et billede, som blev bragt i forrige nummer af Zise. Bil-leDET viser grænsegendarmer, der føres bort af tyskerne den 19. september 1944. Museet havde ingen nærmere angivelser vedrørende billedet, men en nuværende ansat i Skat henvendte sig i en mail og fortalte, hvem fotografen var.

Ole Degn anmelder dernæst en anto-logi med tekster vedrørende konge, kir-ke og samfund i dansk senmiddelalder, herunder en tekst af toldhistorikeren, dr. phil. Mikael Venge vedrørende - kro-ningsskatten af 1524.

Sidst bringes fhv. direktør Kaj Elkrogs mindeord om fhv. tolddirektør C.A. Nielsen, noget forsinket på grund af tek-niske problemer. Kaj Elkrog, der blev an-sat i toldvæsenet i 1946, sluttede efter en karriere, der på mange måder mindede om C.A. Nielsens. Efter at han i 1981 fik stillingen som vicedirektør og souschef for direktorat og etat, en stilling, han be-klædte til 1989, blev han som vicedirek-tør for en nyoprettet styrelse engageret i arbejdet med sammenlægningen af told-væsenet og det statslige skattevæsen, for så i 1995 at gå på pension fra stillingen som direktør i Told/Skat.

Ligesom tidligere har Bente Borg Sø-rensen i Told/Skat Museet fundet bille-der frem fra museets fornemme billed-samling.

Toldvæsenet i Gudhjem 1840-1968

af Mogens Lau

Toldvæsenets tilstedeværelse i de danske småsamfund afspejlede den erhvervsaktivitet, der var knyttet til lokalområdet. På Bornholm var havet den eneste handelsvej til og fra øen, og også trafikken mellem havnebyerne på Bornholm gjorde havnen til det centrale omdrejningspunkt for byens handelsliv, indtil konkurrencen fra tog og automobiler slog igennem. Toldbygningens størrelse og stedets status - om embedet var selvstændigt eller henlagt under et andet toldsted, og hvilke beføjelser den lokale tolder havde - fortalte noget om erhvervslivets omfang og stedets betydning.

Fra 1784 til 1928 var Bornholm et selvstændigt toldinspektorat, og toldinspektøren i Rønne førte tilsyn med de lokale toldsteder. Indtil 1805 var hele toldvæsenet på Bornholm samlet i Rønne. Derefter blev der oprettet toldsteder rundt om på øen, indtil man igen i forbindelse med toldvæsenets varetagelse af opgaven med momsen samlede alle aktiviteter i Rønne i 1968.

Indtil midten af 1700-tallet skulle alle skibe med last til og fra Bornholm anløbe Rønne for at klarere. Ved kongelig resolution af 16. april 1757 fik by-skriveren i Nexø overdraget tilsynet med de i Gudhjem hjemmehørende fiskerfartøjer og med distriktet omkring Gudhjem. For dette bijob skulle han have 25 rd. om året, men hertil kom,

at han indtil 1785 tillige fik procenter af strandingsgodset. Han skulle selvfølgelig også passe på, at der ikke blev smuglet, og også her fik han procenter af provenuet, når der blev beslaglagt kontrabande og smuglergods. Det var i øvrigt almindelig kendt, at smugleriet ved Bornholm var ret omfattende og vanskeligt at kontrollere.

I takt med ansættelsen af toldbetjente ved søtoldstederne uden for Rønne voksede ønsket om at kunne klarere skibe i hjembyen. Dette ønske kom først og fremmest fra de fiskerkvaser, der sejlede levende fisk til København, så de kunne slippe for at anløbe Rønne på vejen til København.

Det førte til, at bl.a. fiskerne fra Gudhjem fra 1780'erne fik tilladelse til - efter forudanmeldelse - at sejle levende fisk til København uden toldseddel. De skulle dog have en passerseddel udstedt af den lokale toldbetjent.

Ved kongelig resolution af 26. juli 1805 blev det til lettelse for handlen bestemt, at:

Nexø for Eftertiden og indtil videre, maae oprettes til et, Rønne Toldkammer underordnet, Toldklaringssted for ind- og udgaaende Skibe, og for de Vare, som med dem ind- og udgaae, men ej for Strandinger. Til Oppebørsels-Betjent i Nexø ansattes Hr. Lars Gram.

I 1848 opførtes et solidt trefags hus med halvvalmet tag og facaden mod havnen, som – med visse ændringer – var hjemsted for toldvæsenet i Gudhjem i 120 år. På fotografiet ses det liggende på havnepladsen mellem Savmøllen og Sankt Annæ Kapel, der blev bortsprængt i 1895, efter at den nuværende kirke var bygget. På grunden på havnen havde der ligget et ottefags bindingsværkshus med gavlen mod havnen. Dette hus blev købt af toldvæsenet i 1841 og nedrevet i 1847 for at skaffe plads til den nye toldbygning. Foto ca. 1885 Gudhjem By- og Mindeforening.

Ved General-Toldkammerets skrivelse af 28. december 1805 blev bestemt:
*at Kjøbstæderne Nexøe og Svanike, samt de i Øster- og Sønder-Herreder beliggende Fiskerlejer maae saaledes henhøre under Nex-øe Tolddistrikt, at de der kunne, men ikke ere forbundne at klarere, da Toldeks-
 peditionen i Nexøe alene er anordnet for de ved Nexøe omliggende Egenes Indvaaneres Bequemmelighed, som deraf ville benytte sig.*

Hvis man ønsker at vide mere om, hvordan forholdene var i Gudhjem og Melsted i begyndelse af 1800-årene, er der lidt hjælp at hente i en »Militairbeskrivelse« af øen. Her får vi at vide, at:

Meelstæd – ligger til Søen N.N.O af Kirken – bestaar af 17 Boeliger eller Ildstæder.. og

at Gudhjem: ... Er det vigtigste Fiskerleje og har sin egen Kirke... bestaar af 55 Gaarde og Huuse... Herfra fanges den største Mængde Sild, og enhver Indvaaner tager deel i dette Slags Fiskerie, skjøndt Fiskerie ellers ei er hans Næringsvej... nogen anden Havn end for Baade gives der ikke, og disse maae endog i haardt Vejr drages paa Land.

Erhvervsudviklingen i de første årtier af 1800-tallet medførte behov for at kunne ekspedere skibe i andre havne end Rønne og Nexø. Det var ikke mindst den tiltagende handel med Island, der først var en regulær handel med varer, herunder især tran, men senere udvidedes til også at omfatte robbefangst (sælfangst) i Ishavet. Ved

kongelig resolution af 5. december 1840 blev det besluttet, at det bornholmske toldvæsen skulle reorganiseres. Det betød, at man i medfør af en rentekammerskrivelse af 31. december 1840 foruden i Rønne og Nexø oprettede toldkamre i Svaneke, Allinge-Sandvig og Hasle. I Boderne ansatte man en strandtoldbetjent til at holde opsyn med kysten. I Gudhjem oprettede man et toldsted med begrænset klareringsret og ansatte en klareringsbetjent. Embedet var dog ikke selvstændigt, men henhørte under toldkamret i Svaneke.

For at sikre mobiliteten og for overhovedet at kunne tiltrække personale blev der mange steder oprettet tjenesteboliger til de ansatte. På statens vegne købte toldinspektør Lemvig i Rønne ved skøde af 10. februar 1841 et ottefags fiskerhus på havnen i Gudhjem (nuværende matr. nr. 115) for 285 rd. Huset indeholdt såvel en bolig for den pågældende tolder som et mindre kontorlokale og lå med gavlen mod havet, som skik var, for at have så lille en murflade som muligt mod havnen og dermed minimere fyringsudgifterne. Selv om Gudhjem er et fiskerleje, der aldrig har haft købstadrettigheder, mente man alligevel i 1840, at forretningerne havde et sådant omfang, at der skulle være et toldsted i byen.

Den første, der flyttede ind, var toldklareringsbetjent Johan Gabriel Kofod, der forrettede tjenesten i Gudhjem fra 1841 og indtil den 26. januar 1844, hvor stabskaptajn ved Bornholms Milits' 4. borgerkompagni Frederik Verner Lind for toldinspektør Christian Terp i Rønne aflagde troskabsed som toldklareringsbetjent.

Ved skøde af 15. juli 1847 købte told-

væsenet en lille nabogrund på 29 m², den nuværende matr. nr. 116. Dette skulle senere vise sig at give anledning til en del bryderier, idet man i forbindelse med toldkontrollens nedlæggelse og forberedelserne til salget af ejendommen i 1968 konstaterede, at matr. nr. 116 ifølge tingbogen var tinglyst som tilhørende Gudhjem-Melsted Udmark (= Østerlars-Gudhjem Kommune). Det viste sig dog samtidig, at toldvæsenet fra 1918 havde betalt ejendomsskat for grundstykket, og efter en del korrespondance fik man bragt sagen i orden.

1847 blev Lind forflyttet til Slagelse og afløst af toldklareringsbetjent Thomas Christian Theodor Regen Bang Anthon. Anthons årsløn var på 200 rbd. og han havde fri bolig. Han huskes måske bedst på grund af sin datter Augusta, der blev gift med herredsfuldmægtig Høst i Svaneke og fik en søn, der blev døbt Oluf – den senere så kendte bornholmermaler Oluf Høst.

I Anthons embedsperiode skete der flere markante ting for toldvæsenet i Gudhjem. Umiddelbart efter hans tiltræden blev det gamle ottefags hus revet ned, og på den lille grund på kun 250 m² blev der opført et nyt grundmuret trefagshus med halvvalmet tag og med facaden mod havnen. Der er ingen tvivl om, at der var prestige forbundet med at vende huset, og det var da også en ganske markant bygning i bybilledet.

I 1851 blev der indført faste lønninger for de ansatte i toldvæsenet, og det blev bestemt, at embedsmændene skulle lønnes forud. Indtil da havde aflønningssystemet været præstationsorienteret. Jo flere penge i toldkassen, desto flere procenter til de ansatte. Det

Toldboden i Gudhjem i begyndelsen af 1890'erne. Bemærk toldskiltet på facaden. Vinduerne var hvidmalede, og indgangsdøren til kontoret var på gavlen til venstre for det på fotografiet synlige vindue. Foto: Gudhjem By- og Mindeforening.

betød en almindelig utilfredshed hos brugerne, idet man åbenlyst talte om, hvor det var nemmest at få sine varer toldklareret. I den nye lønningslov blev stillingsbetegnelsen for posten i Gudhjem ændret til toldassistent, og årslønnen til Anthon blev forhøjet til 400 rbd. I 1850'erne varetog Anton tillige postforretningerne i Gudhjem, indtil der i 1860 blev oprettet et selvstændigt postsamlingssted dér.

Fra midten af 1800-tallet tog fiskeriet på Bornholm et opsving, der især kom Gudhjem og Vang til gode. Anthon døde i 1869 og blev efterfulgt på posten af toldassistent Hans Jørgen Petersen, der kun var på posten et år.

Allerede den 28. september 1870 blev han afløst af toldassistent Christian Carl Eschen, der blev på posten indtil den 11. december 1873, hvor han blev udnævnt til toldoppebørselskontrollør i Faxe.

Mens Eschen var tjenestegørende i Gudhjem, blev havnen i sommeren 1872 uddybet til 8 fod i den ydre og 4 fod i den indre del af havnen, så der har været en naturlig grænse for størrelsen af de både, der kunne anløbe havnen. Ved stormfloden i 1872 led havnen og dens omgivelser betydelig skade, men takket være sin solide konstruktion og fornuftige beliggenhed, slap toldboden uskadt gennem stormfloden.

I de første måneder af 1874 blev posten i Gudhjem midlertidigt varetaget af toldkontorist i Svaneke Anders Kaj Bohn, der blev konstitueret som toldassistent i Svaneke med tjeneste i Gudhjem. Stillingen i Gudhjem blev den 12. februar 1874 besat af toldassistent Hans Jørgen Jørgensen. Han blev i Gudhjem i 21 år, og under hans tjenesteperiode ændrede stillingen karakter.

1876 fik Gudhjem regelmæssig dampskibsforbindelse til København, og efterhånden var klareringsretten for skibe i indenrigsfart blevet udvidet til også at omfatte skibe i udenrigsfart. I 1880 drog man den fulde konsekvens af udviklingen og gjorde Gudhjem til et selvstændigt toldkammer, og den 28.

juni 1880 forfremmedes Jørgensen til toldoppebørselskontrollør. Endelig var embedet i Gudhjem blevet selvstændigt.

I 1886 indrettede Anders og Peter Koch det første silderøgeri i Gudhjem. Det blev begyndelsen til et erhvervs-eventyr, da efterspørgslen efter de røgede sild var så stor, at næsten alle fiskerne i Gudhjem indrettede røgeri i forbindelse med deres bolig. Selv om sildefiskeriet fra Gudhjem for længst er ophørt, kan man stadig tælle over 20 røgeriskorstene i byen. Silden blev sejlet til København og solgt, og samtidig fik man større og mere sødygtige både. Gudhjem udbyggede sin status som øens største og mest betydningsfulde

I 1898 var pladsen blevet for trang for en families trivsel, og samtidig var toldforretningerne vokset til et niveau, som forlenede byens tolder med en vis social status. Den påbyggede etage var ikke ligefrem en gevinst for bygningens tidligere så harmoniske udseende, men den gav rum for en udvidelse af de private gemakker. Kontorlokalets størrelse ændredes ikke. Bemærk, at vinduerne nu er malet mørke (røde). Foto omkring 1910. Gudhjem By- og Mindeforening.

fiskerleje, og den økonomiske vækst betød også, at byen i løbet af 1890'erne voksede markant. I denne periode byggede man blandt andet den hollandske mølle, der stadig er byens markante vartegn, og den nye kirke, og fra 1875 til 1900 steg indbyggertallet fra ca. 500 til omkring 800.

Den ny erhvervede status som selvstændigt toldkammer og forretningernes stadige vækst bevirkede, at Jørgensen var nødt til at have en medhjælper, og i midten af 1890'erne blev Peter Larsen Mørch ansat som toldmedhjælper og senere som toldofficiant.

Herefter fulgte en rolig periode. Forretningerne voksede støt og roligt, og den 21. maj 1895 blev kompagnichef i Bornholms Væbning kaptajn Carl Rantzau Bohn ansat som toldoppebørselskontrollør. Bohns årsløn var 1.600 kr. Hertil kom 8 kr. om året for indrulering og 268 kr. i procenter af havnepenge. Til gengæld måtte han betale 60 kr. om året i leje for tjenesteboligen. Mørchs årsløn var 800 kr.

Pladsen var efterhånden for trang, og i 1898 blev der bygget en hel etage på bygningen. Det var dog næppe behovet for mere kontorplads eller ønsket om mere plads til toldgoods (der blev opbevaret i kælderen), der medførte tilladelse til pladsudvidelsen. Det var simpelt hen toldoppebørselskontrollørens sociale status i lokalsamfundet, der var udslagsgivende. Man måtte have mulighed for en vis selskabelighed. Det var den lokale og allestedsnærværende arkitekt Mathias Bidstrup – der også stod for langt de fleste kirkerenoveringer og nybyggerier på Bornholm omkring århundredskiftet – der fik overdraget at udforme bygningsudvi-

delsen, men den oprindeligt velproportionerede bygning, der fik hævet taget en etage, vandt ikke ligefrem ved denne ændring.

Bohn blev i juni 1901 forflyttet til Allinge, og embedet var herefter vakant, indtil Henrik Christian Peter Bruun blev ansat som toldoppebørselskontrollør den 20. april 1903. Forinden var hans søn Einar Henrik Edvard Bruun den 24. juli 1902 blevet ansat som kontorist/elev i Gudhjem. Han blev dog kun et par år hos faderen, inden han blev forflyttet til Helsingør.

I 1905 var faderens løn steget til 2.700 kr. om året, mens sønnen fik 400 kr. Mørchs løn var steget til 1.050 kr. I 1908 steg lejen for embedsboligen til 300 kr. årligt, men samtidig fik Bohn et årligt honorar på 94 kr. som kongelig vejer og måler.

Einar Bruun var en farverig person, der var kendt landet over som »Løren fra Gudhjem«. Han var stor og kraftig og holdt gennem mange år sine ferier i Gudhjem. Han var kontroversiel, populær og hjælpsom og hængte sig bestemt ikke i bagateller. Hans yndlingsaversion var afholdsfolk, som han bestemt ikke sympatiserede med, og hans forvaltning af lovgivningen var næppe blevet accepteret i dag. Han endte som toldforvalter i Kalundborg.

I 1911 gik toldofficiant P. Larsen Mørch af på grund af alder, og blev afløst af styrmand Knud Wichmann, der blev ansat som toldbetjent. Han blev i 1919 forflyttet til Korsør og afløst af skipper Villy Holm.

H. C. P. Bruun blev 70 år den 14. juli 1923 og var derfor tvunget til at gå på pension. Han fortsatte dog som konstitueret chef for toldkamret i Gudhjem i

Et udsnit af det bedre borgerskab i festtøj og med ordener foran Nyelandshytten på havnen i Gudhjem. Fra venstre Anna Jantzen, købmand Andreas Brandt, hotelejer Carl Jantzen, købmand Harald Jørgensen, hortonom Stephan Nyeland og toldoppebørselskontrollør H.C.P. Bruun. Købmand Andreas Brandts datter blev senere gift med H. C. P. Bruuns søn Einar, der også var ansat i toldvæsenet og landskendt som »Løren fra Gudhjem«. Foto ca. 1910 Gudhjem By- og Mindeforening.

nogle måneder, indtil han blev afløst af løjtnant Oscar Harald Christian Bille, der blev ansat som toldoppebørselskontrollør. Under Billes embedsperiode nåede embedet i Gudhjem sin højeste status, idet han den 7. maj 1931 blev udnævnt til toldforvalter, hvad der dog ikke kostede staten noget, idet han beholdt sin lønramme.

Bille var en markant personlighed i Gudhjem. Han fulgte levende med i byens ve og vel og var formand for Turistforeningen for Gudhjem og Omegn. Han var også kendt for sine lejlighedsdigte, hvoraf adskillige er

bevaret, og han forfattede teksten til turistforeningens lille pamflet.

I 1932 blev toldkammerbygningen forsynet med en tilbygning mod sydøst og fik i det ydre den skikkelse, som kendes i dag. Formålet med tilbygningen var primært at skaffe trapperum uden for den gamle bygning; men ønskerne om mere plads var noget større, end økonomien tillod.

Af en bygningstegning fra 1931 kan man se de oprindelige planer, der indbar opførelse af en 6 meter lang og 6,8 meter bred tilbygning i samme højde som den bestående toldkammerbyg-

I 1923 blev O. H. C. Bille ansat som toldoppebørselskontrollør og i 1931 forfremmet til toldforvalter. Bille deltog aktivt i byens liv, blandt andet som formand for turistforeningen. På fotografiet inspicerer han i forgrunden til højre det igangværende arbejde med at uddybe Gudhjem Havn og forsyne den med en havneport. Den ombyggede havn blev indviet den 10. december 1935, og i den anledning skrev Bille en sang om problemerne med at få taget beslutningen om at udbygge havnen. Foto ca. 1934. Gudhjem By- og Mindeforening.

ning. Der var projekteret en særskilt indgang fra gården til embedsboligen, et særskilt lokale til toldforvalteren og et gæsteværelse m.m. Selv om der var god gang i forretningerne på Gudhjem Havn, var toldkamret det absolut mindste på Bornholm og et af de mindste i landet, så ønskerne om mere plads vandt kun i begrænset omfang gehør hos de bevilgende myndigheder.

Bille blev 70 år i 1944 og blev den 1. juli afløst af Edvard Peter Dam Johansen. Gudhjem blev ved Dam Johansens ansættelse nedlagt som selvstændigt toldkammer, og blev atter underlagt toldkamret i Svaneke. Dam Johansen blev derfor ansat som toldassistent ved toldkontrollen i Gudhjem og i 1958

udnævnt til overtoldassistent samme sted. Han var kongelig vejer og måler i Gudhjem og formand for bestyrelsen for Gudhjem Havn.

Ligesom Bille tog Dam Johansen aktivt del i byens liv. Som fotograf fik han berøring med stort set alle byens borgere, og ud over at fotografere ved festlige lejligheder hos byens familier, leverede han adskillige fotos til de bornholmske aviser. På disse fotografier var motivet primært skildringer af årets gang i naturen, og efter hans død blev et udvalg af hans fotografier vist på en særudstilling på Gudhjem Museum. Han skrev tillige en lang række artikler med lokalhistorisk indhold under pseudonymet »Ignotus«. Hans

store samling af fotografier og negativer befinder sig nu på Bornholms Museum i Rønne.

I 1957 var erhvervsaktiviteterne i Svanekeområdet faldet drastisk, og man kunne ikke længere forsvare at opretholde et toldkammer på stedet. Det betød, at såvel toldkontrollen i Svaneke som toldkontrollen i Gudhjem blev underlagt toldforvalteren i Nexø.

Gudhjem bestod som toldkontrol indtil den store reform af toldvæsenets organisation i 1967 i forbindelse med varetagelse af arbejdsopgaven med momsen. Denne omvæltning var for

meget for Dam Johansen. Han døde af et slagtilfælde den 16. februar 1968 efter at have fået at vide, at han for fremtiden skulle gøre tjeneste i Rønne.

Ved skøde af 10. juni 1970 blev bygningen solgt til Den Danske Toldetats Forening (nu Dansk Told- og Skatteforbund) som fik tilladelse til at indrette 4 ferielejligheder i bygningen til foreningens medlemmer.

Litteratur

Bedstefars Bornholm I-V. Som fotografen så det, 1973-1983.

Fode, Henrik: Liberalisme og frihandel

Bygningen som den så ud, få år inden toldstedet blev nedlagt i 1968. Bemærk toldskiltet på facaden ved indgangsdøren og fiskerbådene i havnen. Endvidere er havnepladsen domineret af en stor silo, der blev opført i begyndelsen af 1950'erne af den lokale foderstofforretning. Siloen var kun i brug i få år, hvorefter den i en årrække lå ubenyttet hen og skæmmede havnepladsen og tog udsigten fra toldbygningen. Med økonomisk tilskud fra blandt andet Den Danske Toldetats Forening lykkedes det i 1985 at få revet siloen ned og genskabt havnepladsens oprindelige udseende. Foto: Mogens Lau.

- 1814-1914. Dansk Toldhistorie, III, 1989.
- Jørgensen, G: Gudhjem Toldkontrol. Dansk Toldtidende 1971, s. 271-75.
- Salchow, U: Militair-Beskrivelse over Øen Bornholm, udarbejdet i Vinteren 1813-14, 1954.
- Tiemroth, Peter: Gudhjem i 9000 år: fiskerleje, kunstnerkoloni, turistmekka, 1997.
- Tornehave, Bodil: Fra Sise til Moms. Træk af det bornholmske toldvæsens historie, 1981.
- Tornehave, Bodil: Embedsperioder for ledende toldembedsmænd på Bornholm. Udarbejdet i 1981. Ikke publiceret.
- Håndbog for Toldetaten. Diverse årgange 1874-1970.
- Thaarup, Frederik: Kort oversigt over Bornholms Amt, 1810. [Thaarup var amtmand på Bornholm fra maj 1804 til februar 1809].
- Suhr, Karl: Noget om Einer Bruun. Zise. Toldhistorisk Tidsskrift, 1978, 1, s. 19-21.

Tolder i København, Aalborg, København og Hvidovre (6)

af Frode Bang

Enghave Brygge - 1. november-31. december 1967

Den tidligere nævnte arbejdsdeling trådte så i kraft fra den 1. november 1967, og jeg kom til at sidde i et lille ekspeditionslokale på bryggen hos Hanspeder Stevedoring, der havde en mindre bygning til firmaets kontorarbejde. Bygningen var delt ved en midtergang, hvor vi havde halvdelen ud mod havnen, og firmaet havde så den ind mod pakhusene og pladserne, hvor de havde folk og kraner til rådighed ved arbejdet med det aktuelle skibsgods. Der var skibsforbindelse med Vesttyskland.

Længere mod øst på kajen havde Lehmann et oplag, hvortil der en periode hver uge kom et DSB-vogntræk på omkring en snes togvogne med sanitetsgods fra Sverige. Det gav så arbejde med diverse toldsedler, plomber og senere fortoldninger fra dette lager.

Der var nu en vis hygge i denne mørke årstid, hvor vi som regel kunne sidde inden dørene og høre vinden suse om hushjørnerne og regnen tromme mod ruderne, mens man under sit arbejde hørte pop-radio. Når jeg i dag hører disse melodier, kommer jeg straks til at minde denne efter min mening gode tid. Hvis man absolut skulle en tur i området, måtte man så sætte det til

formålet lavede skilt »Kommer straks – er i distriktet« i ekspeditionsruden. Vi havde for øvrigt et godt samarbejde med Hanspeder-folkene.

I løbet af november fik Dalgaard-Jensen på grund af det stigende arbejdspress udvirket hos overopsynet, at vi fik tilført en mand mere, således at vi kunne være to mand hvert sted med fastlagte skiftetider i diættjenesten. Jeg fik tilført toldvagtmaster (TVM) Aage Jensen, som jeg fik et utrolig godt samarbejde med. Desværre viste det sig, at han ikke kunne finde sig i de små lokaleforhold med lavt til loftet osv. Han led af klaustrofobi, efter at han flere år tidligere havde været med i en patruljevogn, der kørte i Nordhavnen. Han blev så afløst af en gammel toldkontrollør, Refsgaard, som personalepuljen havde beordret ud fra Fine Vægt. Dette til trods for, at det var mange år siden, han havde gjort havnetjeneste. Det syntes jeg ikke, man kunne være bekendt, da han var dårligt gående, men det var vel også en begyndelse til at indskrænke overopsynet.

Vi aftalte så, at jeg klarede alt det løbende arbejde i området samt diverse skibsekspeditioner, at han fortoldede alt, hvad der var af sanitetsgods, og at vi var fælles om, hvad der så måtte opstå. Efter Refsgaards ankomst mødte den første mand kl. 7.00 og den

næste kl. 8.00, idet vi var enige om at få bund i ekspeditionsbunkerne for der-ved senere at kunne klare os med tre mand i området. Sædvanen var ellers, at den mand, som skulle have aftenvagten, mødte ved middagstid. Men skæb-
nen ville noget helt andet.

En morgen, hvor det var min tur til at møde kl. 8.00, sad der en for mig ukendt mand på kontoret og talte med Refsgaard. Han hilste på mig og sagde: »Nå, det er så vores håndboldmålmand i TIF«. Da jeg kiggede noget desorienteret på ham, sagde Refsgaard, at det var toldkassereren. Så sad vi og talte hyggeligt sammen over en kop kaffe. Herunder gav denne chef udtryk for, at der jo var rigeligt med arbejde, og at det også var rart, at der var to til at klare det. Det var også altid hyggeligt at have en at sludre med; det havde han altid været glad for i sin tid som toldas-sistent.

Et par dage efter dette besøg blev Refsgaard sendt tilbage til toldboden, og der kom ikke nogen erstatning for ham. Flere år efter fik jeg at vide, at denne toldkasserer var vendt tilbage fra Enghave Brygge og havde sagt, at der ikke var brug for Refsgaard eller nogen anden mere. Helt uforståeligt.

Jeg fik et meget godt samarbejde med – og et venligt forhold til – Refsgaard, trods hans indgroede »Des-form«. Det endte med, at han foreslog, at vi blev »dus«, hvilket glædede mig, for så vidste jeg, at han havde accepteret mig, som jeg var. At han i dette øjeblik her dukker op for mit indre syn, hvor jeg ser ham køre rundt på havne-området på cykel i sin mørkeblå frakke med civil hovedbeklædning og buk-serne pænt holdt sammen for neden

med cykelspænder, er nu med til, at jeg atter mindes disse tider.

I begyndelsen af december kom der til bryggen en skibsladning, hvori der fandtes råstofafgiftspligtige varer, bl.a. paranødder og jordnødder. Disse varer skulle vejes op på stedet af en autorise-ret vejer. Der blev så opstillet vægt og skaffet mandskab til det grove arbejde med at bakse sække med indhold op på vægten for vejning af 8 stk. ad gangen. Vi modtog derefter løbende vægtsed-lerne fra vejer. Arbejdet stod på i fle-re dage, og der skulle selvfølgelig føres kontrol med dette arbejde. Da det øvri-ge arbejde ikke måtte forsømmes, var der nok at se til hver dag, men her var det en fornøjelse, at vi havde et godt samarbejde med stavedorefolkene, som prøvede på at gøre det lettere for os.

Apropos udførselskontrol: En enkelt gang kom jeg på kant med en chauffør fra et større regne- og skrivema-skinefirma, idet han var kommet med udførselsvarer umiddelbar før, skibet skulle sejle, og derfor havde afleveret varerne ved skibet, inden vi fik partiet og udførselspapirerne forevist. Jeg ind-skærpede over for ham, at han skulle

*Københavns Sydhavn.
Foto ca. 1971 i Told-Skat Museet.*

henvende sig hos os, inden indladning fandt sted, og gjorde ham samtidig opmærksom på, at vi godt kunne finde på at kræve de indladede varer forevist på kajen, selv om dette ville forsinke skibets afgang.

Da han åbenbart ikke ville finde sig i denne advarsel, gik han hjem i firmaet og forklarede sin direktør et eller andet, som resulterede i, at denne klagede til overopsynet over mig. Jeg blev derefter af overopsynet orienteret om klagen, hvis indhold jeg ikke kunne anerkende, idet det oplyste ikke var i overensstemmelse med de faktiske forhold.

Da jeg ikke ville finde mig i at blive hægt ud på et helt forkert grundlag, forsøgte jeg at ringe til direktøren. Han ville i første omgang overhovedet ikke tale med mig, men da han blev klar over – gennem sin kontordame – at jeg så ville møde op i virksomheden, blev jeg dog stillet ind til ham. I starten var han en brysk herre, men han faldt dog ned efterhånden, som han fik min forklaring, der selvfølgelig sluttede med en fastholdelse af, at alle udførselsreglerne skulle overholdes, og at jeg håbede på, at vi kunne løse opgaverne i fællesskab. Der forekom heldigvis ikke flere kontroverser i denne sag, men chaufføren var vist ikke særlig glad for at møde os første gang derefter. Det endte med, at vi fik et tilpas godt forhold.

Dette år gik på hæld, og vi kunne i nogenlunde ro for nye ekspeditioner få sluttet de nødvendige sager og fejre julen – og tværs over gangen ønske stevedorefolkene glædelig jul og godt nytår. Med udgangen af denne måned sluttede min tjeneste på Enghave Bryg-

ge, og jeg kunne se tilbage på nogle begivenhedsrige og trods alt gode måneder. På dette tidspunkt kunne jeg ikke vide, at jeg aldrig skulle komme til at gøre turnustjeneste dér mere. I årene derefter skete der store ændringer i forbindelse med oplæggelses- og fortoldningsproceduren, ligesom der skete ændringer vedrørende private toldoplag og hele skibstrafikken. Det var egentlig med lidt vemod, at jeg så, at man begyndte at nedrive netop det lige omtalte område.

Jernbanens Toldkammer

– 1. januar-30. april 1968

Dette toldkammer på adressen, Vasbygade 10, var en »firelænget« bygning omsluttende en »Grønnegård« med små vandbassiner med planter og nogle gange også med ænder og deres ællinger, som vi kunne nyde synet af fra bænkene under vores frokostpauser i det grønne. Desuden var der adskillige kunstgenstande i denne gård (skulpturer af Henry Heerup), og byggeriet var faktisk meget moderne, og indendørs var det helt specielt med transportbånd i flere spor hele bygningen rundt til transport af forskellige ekspeditionsbilag. At »117« så var løs, når der var kludder med disse bånd, kan enhver forstå, men det er næsten noget, som man skulle opleve for rigtig at kunne følge med i, hvor forfærdeligt det kunne gå, især hvis en fortoldningsbegæring var bortkommet i dette apparatur. En sådan begæring blev engang fundet et helt år efter. Maskinist Kaj Bødker – senere OTVM – havde sit besvær med at holde styr på dette bånd.

Som navnet viser, var det et toldkammer beregnet for banegods, og derfor var der naturligvis jernbanespor i stor udstrækning til det i forbindelse med administrationsbygningen beliggende store pakhus, som blev forvaltet af Dragerforeningen, hvis folk arbejdede med godset.

Til toldkamret hørte også Glostrup Toldkontrol, hvor der blev foretaget diverse toldekspeditioner, og der var både kontorer og toldpakhus med vores eget personale. Bygningen tilhørte – så vidt jeg ved – DSB.

Ved min ankomst til Vasbygade, hvor jeg skulle afløse den flinke og meget omgængelige TA Erik Hartung, blev jeg modtaget af OTK Poul A. Pedersen, der også havde tilnavnet »Petter Pakhus«, idet han tidligere havde gjort tjeneste i Pakhusforvaltningen på toldboden. Han var nu blevet leder af indleveringen, hvor der var en del kontorassistenten til at ekspedere de modtagne fortoldningsbegæringer, som skulle forsynes med ekspeditionsnumre. Når disse begæringer senere kom tilbage efter endt toldbehandling af toldassistenterne, og der var foretaget beregning i de dengang såkaldte »beregningsautomater« (store maskiner på størrelse med rullemaskiner i et møntvaskeri), skulle der foretages splitning af bilagene, således at det administrative blev tilgodeset, ligesom varemottageren/klareren skulle adviseres om den færdige ekspedition. Her havde de store speditjonsfirmaer deres egne rum i en reol og kunne så eventuelt flere gange i løbet af dagen komme og hente deres bilag til videre foranstaltning.

Da kontorpersonalet ikke kunne overkomme at færdiggøre alle disse

bilag til rettidig postafgang, mødte toldassistentpersonalet op efter en given plan for at hjælpe til med denne splitning efter almindelig arbejdstids ophør for på denne måde at afvikle en del af kompensationsarbejdet, som dengang var på 400 timer årligt.

Som toldassistent på dette kontor var man hovedsagelig beskæftiget med at rette henvendelse til de virksomheder/speditører, hvis fortoldningsbegæringer ikke var rigtig udfyldt, eller som var returneret til kontoret fra fortoldningsproceduren (granskningen) med påtegning om fejl vedrørende toldposition, toldværdi, manglende dokumentation i henhold til veterinære regler og våbenloven samt bestemmelserne vedrørende plantesundhed, brand, sundhed (lægemidler, medicin, euforiserende stoffer m.m.), indførsel og EFTA.

Efter en nøjere gennemgang af det påtegnede – og af hele ekspeditionen i øvrigt for eventuelt at finde flere fejl eller mangler – kunne flere ekspeditioner klares pr. telefon. Ellers fik varemottageren begæringen retur, og de større speditjonsfirmaer fik dem lagt i deres rum i reolen.

Der var som regel stor travlhed, og kunderne stod i kø og ventede ved lugerne, medens kontordamerne hoppede og sprang dagen lang. Det var beundringsværdigt, at de som regel foretog deres ekspeditioner med et smil, selv om der fra speditørerne kunne falde nogle beske bemærkninger.

En middagsstund, hvor halvdelen af damerne var til frokost, og jeg talte i telefon, kom der en lille, rigtig kradsbørstig speditør til lugen. Hvorfor mon flere små mænd i min tid opførte sig således (måske havde de mindreværds-

komplekser?). Denne person fik efterhånden damen, som lige skulle have sluttet en tidligere ekspedition, så tilpas ophidset, at der skete en lidt stram, men for mig ikke stødende ordveksling. Det samme syntes speditøren åbenbart ikke, for lige pludselig skreg han, at en tjenestemand var én, som var sat til at tjene samfundet og ikke til at sidde på sin flade, så det var bare med at komme i sving. Da han så blev ekspederet, syntes han også, at dét gik for langsomt, og af denne grund gik han uden videre til toldstedschefen og klagede.

Det hele gik så hurtigt, at jeg ikke nåede at reagere med at slutte min telefonsamtale og bakke kontordamen op. Et par minutter efter blev damen kaldt ned til chefen og fik en gevaldig overhaling. Hun fortalte bagefter, at hun ikke havde fået sin forklaring godtaget af denne. Der var ikke noget at sige til, at hun følte sig helt nede. Jeg gik selvfølgelig til min nærmeste leder, OTK P. A. Pedersen, og forklarede ham de faktiske forhold, men han gik vist ikke videre dermed – desværre.

Efterhånden, som dagen gik, blev damen mere og mere vred og kørte så til direktoratet og talte med persona-lechefen. Efter fremsat ønske over for ham fik hun tilladelse til øjeblikkelig forflyttelse til Køge Toldkammer. Toldkamret mistede på denne måde en effektiv arbejdskraft.

I februar og marts gjorde jeg tjeneste i fortoldningsafdelingen (granskningen), hvor man, så vidt det var muligt, undgik at få varerne fremtaget til kontrol i godskontrollen, men der var naturligvis tilfælde, hvor det var nødvendigt. Der var således her stor

forskel fra proceduren i Frihavnen, hvor godset altid blev fremskaffet til fortoldning, men der var vist også sket visse ændringer i fortoldningsarbejdet. Godskontrollen var her ved Jernbanens Toldkammer placeret nærmere pakhuset, og her var et par toldassistenter klar til at foretage kontrol i overensstemmelse med det, som toldassistenterne i granskningen havde givet udtryk for i de oversendte angivelser.

Min tjeneste ved dette toldkammer sluttede med aprils udgang, efter at jeg netop havde været beskæftiget i den sidstnævnte kontrol, hvor jeg synes, vi havde et godt samarbejde med Dragerforeningens folk i vores pakhus.

Toldvagt 14: 1. maj-21. juli 1968

Denne toldvagt i Århusgade havde åbent hele døgnet rundt og var bemandet med såvel toldbetjente som toldassistenter. Ved siden af toldvagten var der et toldkassererkontor, som var en afdeling af (vistnok) Nordre Frihavns toldkassererkontor. Toldbetjentene, der gik i turnustjeneste, kontrollerede al ind- og udkørsel, og der var altid i dagtimerne fast vagt i porten.

Det skete enkelte gange, at toldbetjenten i porten tilkaldte vagthavende toldassistent, som om dagen havde plads lige inden for døren og dér varetog fortoldningsopgaver. Når der var fortoldninger for Nordisk Films Kompagni A/S og for UNICEF, var der særlige regler, som skulle iagttages. Her vil jeg gerne anbefale Vagn H. Vinjes bog *Tolder 1948-1993*, som giver interessante oplysninger fra det praktiske tolderarbejde i København. Af denne grund vil jeg ikke i min beskrivelse komme

*Frihavns Toldvagt 14.
Foto ca. 1979 i Told-Skat
Museet.*

for meget ind på disse forhold, idet jeg håber, at der er rigtig mange, som har købt – eller vil købe – denne bog.

Så vidt jeg husker, gik vi toldassistenter i trevagtskifte i døgnet, således at der var en mand uden for almindelig arbejdstid og to mand om dagen, men her måtte vi afgive en mand hver formiddag til Frihavns vejerbod, »Vægt 1«. I dagtimerne var vagten også bemandet med en overtoldkontrollør. Her husker jeg OTK Boesen, der blev efterfulgt af OTK Dramer, der senere blev erstattet af vicedoldinspektør (VTI) M. Mauritzen. Der var her tale om tre vidt forskellige personer, som på hver sin måde var meget flinke og venlige.

Når der kom skib til Frihavnen, og udpassage af personer derfra skete gennem Vagt 14, blev der selvfølgelig foretaget kontrol af eventuelle passagerer og skibsmandskab ved skranken i lokalet, efter at man var blevet henvist dertil af toldbetjenten i porten. Hvis den pågældende ikke kunne betale told og afgifter af de medbragte varer – eller ikke ønskede at medbringe varerne ind i toldområdet – blev varerne mod udlevering af kvittering tilbageholdt og oplagt i vagten til eventuel senere

afhentning. Blev varerne ikke afhentet senest en uge efter tilbageholdelsen, blev de hver onsdag oplagt i pakhus på Søndre Toldbod.

Til brug ved opkrævning af told- og afgiftsbeløb fandtes der i vagtlokalet et kasseapparat. En aften, hvor jeg havde vagten, var der mange til rejsegodskontrol, og der kom et større beløb i kassen. Vi gik jo i det daglige og passede godt på dette kasseapparat, så det altid stemte, når vi hver dag afleverede indholdet til kassererkontoret. En dag var vi udsat for, at en eller anden var kommet til at trykke på tasterne, så der efter tallet i »ruden« skulle være flere tusinde kroner i skuffen. Det var rigtig ærgerligt, men fejlen blev ordnet i al mindelighed med overkontrolløren og kassererkontoret efter en nøje gennemgang af kvitteringsblok og tællestrimmel i kasseapparatet.

Ved almindelig lukketid skulle toldbetjenten hver dag lukke den ene halvdel af gitterporten (indkørselsdelen) til Århusgade, og kl. 18.00 skulle den sidste halvdel lukkes. Efter lukketid hørte vi under overopsynet i Toldvagt 2. En aften ved 21-tiden blev jeg ringet op af TK Bruno Brabrand i Vagt 2, der oply-

ste, at en taxa havde forsøgt at køre ud gennem Vagt 2, men at den i sidste øjeblik var vendt om og nu skulle være på vej mod Vagt 14 ad Gittervej. Toldbetjenten på gaden i Vagt 2 mente at have set nogle cigaretkartonner på taxaens bagsæde.

Lige da jeg sluttede min telefonsamtale, fik jeg øje på taxaen, der fortsatte forbi Vagt 14 på vej mod nord ad havneterrænet. Da jeg havde min bil holdende lige ved siden af vagten, startede jeg denne og kørte efter taxaen. Jeg nåede lige at bede toldbetjenten om at kontakte toldpatruljen, så denne kunne overtage den videre kontrol efter mig. Jeg fandt taxaen holdende ved et skib, der lå ved Sundkajen. En mand smuttede om bord med en karton, men jeg fik efterfølgende fat i ham og bad ham om at tage plads i min bil. Så talte jeg et par ord med taxachaufføren, der oplyste, at manden havde hyret ham ud for Kakadue Bar for at blive kørt ud i Frihavnen for at hente cigaretter og spiritus, som han efter det oplyste skulle bruge som betaling for en gæld til en af gæsterne på baren.

Taxamanden oplyste, at han flere

gange havde sagt til manden, at han skulle lade være, men at det først var lykkedes at overbevise ham lige inden, de var nået til Vagt 2. Sømanden gav mig senere den samme forklaring, som jeg så ved patruljens ankomst kunne videregive til denne til yderligere foranstaltning. Patruljen fortalte senere på aftenen, at sømanden havde nået at gemme varerne, men at de var fundet. Jeg hørte aldrig om tilfældets afslutning.

Under min vagt en lørdag aften ved 23-tiden kom en personvogn til vagten for udkørsel. Toldbetjenten åbnede gitterporten og ville ved selve udpassagen foretage det fornødne. Bilen stoppede ikke helt op, men speedede tværtimod kraftigt op og forsvandt mod nord ad Kalkbrænderihavnsvej. Jeg kom straks på gaden, men vi kunne selvfølgelig intet stille op. Til al held dukkede der netop en patruljevogn op (jeg husker her bl.a. TB John Sigurdsson), som efter en kort forklaring satte efter den forsvundne vogn.

Efter et kvarters tid vendte patruljevognen tilbage, og jeg fik nu oplyst, at man havde fundet den omtalte bil

*Frihavns Toldvagt 2.
Foto ca. 1970 i Told-Skat
Museet.*

Udkørsel af Frihavnen, Toldvagt 2. Foto ca. 1980 i Told-Skat Museet.

stærkt beskadiget, efter at den var tørnet ind i et vejtræ. Ruderne var som blæst ud, og føreren lå hårdt kvæstet i bilen, hvis indtræk var stærkt tilsølet af blod. Manden, der senere viste sig at være dræbt, blev afhentet af en ambulance.

Mit spørgsmål til patruljefolkene om, hvorvidt der var fundet uberigtigede varer i bilen, blev besvaret med, at det havde man ikke tænkt på at se efter, idet synet af den kvæstede fører havde chokeret dem for meget.

Da jeg ikke på dette grundlag kunne afslutte det passerede, og de tilstedeværende patruljefolk endnu ikke så sig i stand til at kunne foretage det fornødne, rekvirerede jeg en ny patrulje, der straks kørte til den forulykkede bil. Efter afsluttet undersøgelse vendte patruljen tilbage og kunne fortælle, at der ikke blev fundet nogen form for varer i bilen. Jeg afgav rapport i vores vagtjournal og troede, at denne sørgelige hændelse var ude af toldvæsenets regi.

Om mandagen viste det sig, at vi ikke

var helt færdige endnu, idet der ved middagstid kom en vogn kørende på frihavnsområdet med lav hastighed på vej ud af vagten. Da den kom til toldvagten, speedede den gevaldigt op og forsvandt i stor hast ud ad Kalkbrænderihavnsvej. Dette mindede stærkt om det, som skete lørdag aften. Ca. 10 minutter senere vendte bilen tilbage til toldvagten og stoppede lige uden for porten. Chaufføren steg ud af bilen og talte med toldbetjenten, hvorefter de begge kom ind på kontoret. Manden forklarede så, at det var hans broder, der lørdag aften var blevet dræbt, og at han lige nu havde fortaget den samme handling ved udkørselen, som broderen havde udført, for at se, om toldvæsenet havde en vogn holdende beregnet til at sætte efter en sådan flygtende bil, således at den dermed kunne have presset den nu dræbte person til at køre alt for hurtigt.

Da manden blev overbevist om, at dette ikke var tilfældet, og at ulykken var sket inden, vores patrulje var nået frem, undskyldte han mange gange

og sagde farvel. Vi fandt aldrig ud af, hvorfor den dræbte havde handlet som beskrevet.

Fine Vægt:

22. juli - 30. september 1968

Så mødtes jeg igen med OTK H. O. Olsen, og det var jeg faktisk ikke ked af; jeg havde ikke spor at kritisere ham for fra det tidligere ophold hos ham under min uddannelse. Jeg kom til at sidde i boksen lige ved siden af hans plads i kontrollørboksen, og jeg fik ofte gennem den åbentstående dør en kvalificeret faglig snak med ham. Jeg lærte utroligt meget af ham, og jeg fandt ham rar og sympatisk. Det samme var gældende for alle folkene i denne vejerbod, og selv om jeg kom fra toldpakhusklassen, var der aldrig besvær med at få pakket varer ud osv. Tværtimod vil jeg sige – jeg tror endda, at enkelte af toldpakhuspersonalet var lidt stolte over, at jeg var »en af deres«. Jeg mener slet ikke over mig som person, men måske mere fordi jeg kom fra pakhusklassen.

Jeg havde et fint samarbejde med TA Erik A. Larsen, ligesom vi også kunne hygge os ved festlige lejligheder i foreningssammenhænge.

Jeg var så heldig, at der blev taget nogle billeder af det daglige arbejde i vejerboden. Der er et enkelt, hvor jeg kom med, og som viser samlingsobjektet, en stor »balle«, som lige derefter blev skåret op. Af personer ses et par klarere, OTPB K. Adolf Sørensen (Dolle), mig og en løsarbejder, som jeg ikke husker navnet på. Billedet har jeg set på Toldmuseet, men også i Dan Transport A/S' 50-års jubilæumsskrift

fra 1989. Det var ikke kun for at danne grundlag for et »glad« billede, at smilene var fremme. Der var i min tid altid en venlig atmosfære.

Bestikkelse? – ja, der var lige en speditør, som i vores frokostpause havde set sit snit til at lægge en fortoldningsbegæring – med en indlagt pengeseddel – foran i min kronologiske ventebunke med ekspeditioner på mit skrivebord. Da han senere kom for at modtage sin forventede færdige ekspedition, var han noget forbavset over, at den ikke var færdig. Han fik uden et ord fra mig sine penge tilbage, og så var den sag ude – selvfølgelig uden senere ubehageligheder fra min side ved efterfølgende ekspeditioner. Ak ja – på den tid havde erhvervslivet også travlt.

Man måtte ofte prøve at forstå vedkommende »kunders« handlemåder. Uden dette ville forholdet mellem »dem« og »os« mange gange have udviklet sig i en forkert retning – og der skulle jo være plads til os alle her i samfundet.

Dagligdag i Fine Vægt 1968. Fra venstre: to klarere, OTPB K. Adolf Sørensen, mig og en løsarbejder. Foto i privateje.

Selskabstømmersager og farsfadæse

Af en kontroltolders dagbog (9)

af Bent Andreassen

1986-1991. Kunne vi have undgået selskabstømmersagerne?

Jeg er ikke skatteekspert, men varslerne var der, om, at noget særegent fandt sted i selskabssammenhæng. I 1986 blev vi i kontrolafdelingen ved Frederikshavn Distriktstoldkammer opmærksom på, at en person havde påbegyndt er-hvervsmæssig virksomhed i større målestok i Nordjylland. I maj måned 1986 blev der foretaget udbetalingskontrol hos denne person vedrørende tre anpartsselskaber, hvor personen var opført som direktion.

Fra kontrollens side var vi betænkelige med hensyn til denne persons motiver til opkøb af selskaber. Ikke ud fra et egentligt momsmæssigt synspunkt, idet alt var bogført korrekt, men ud fra nogle mere subjektive betragtninger.

På eftersynstidspunktet i maj måned 1986 var der overført syv selskaber til det daværende Frederikshavn Distriktstoldkammers distrikt, og vor person gav udtryk for, at han ville få megen kontakt med toldvæsenet, idet hans erhvervsvirksomhed i den kommende tid ville ekspandere meget.

Det tør svagt antydes. På et tidspunkt var der ethundredeoghalvtreds selskaber registreret på hans adresse i en lille by i Vendsyssel. Han oply-

ste videre, at en del af selskaberne »lå i dvale«, og at disse senere ville blive anvendt som byggeselskaber. Disse skulle så likvideres, når der var gået tre til fem år. På denne måde kunne man efter hans oplysninger, let og smertefrit, komme ud over alt, hvad der hed erstatningssager vedrørende byggesjusk og lignende.

Umiddelbart et ædelt formål!

Han oplyste videre, at han mest opkøbte selskaber, i hvilke der var hensat midler på investeringsfondskonti, som han så kunne udnytte. Hvilke finansieringskilder, han anvendte, var vi ikke vidende om, men Handelsbanken i »Storkøbing« havde været benyttet.

Under kontrolbesøget blev vi vist rundt på hans bopæl, en mindre herregård. Denne var på det tidspunkt ved at gennemgå en omfattende restaurering. I bygningen befandt sig nyligt indkøbte malerier og antikviteter, som efter det af klienten oplyste skulle være indkøbt til høje priser, blandt andet hos Bruun-Rasmussens Auktioner i København. Blandt andet på grund af disse forhold blev samtlige hans selskaber »sat under overvågning«, således at der ikke kunne udbetales større negative momstilsvær til selskaberne, uden at baggrunden for udbetalingen blev belyst.

På daværende tidspunkt blev det drøft-

tet, hvad hans hensigt kunne være med at opbygge et stort net af selskaber.

Kunne det være: dispositioner af skattemæssig art, dispositioner, der tog sigte på at unddrage moms, eller kunne det være begge dele? Endelig blev en kursplejeteori drøftet. Det kontrolleredes derfor nøje, når der blev foretaget større maskinindkøb til selskaberne, og det blev her konstateret, at en stor del af disse maskinindkøb skete kontant. Det gjaldt blandt andet indkøbet af flere større maskiner, mejetærskere og traktorer, som udlejedes til et af ham domineret børsnoteret selskab. Afstedkommet af artikler i Jyllands-Posten og Børsen om, at »vor person« havde fået tilladelse til at udvide aktiekapitalen i dette selskab med op til 40 mio. kroner, fulgte kontrollen i en periode noteringerne på Børsen, netop med henblik på at observere usædvanlige udsving i kurserne i dette selskab.

Den banale tankegang bag dette var, om det var muligt for »vor person« at få tilført en større kapital til selskabet, at eksportere kapitalen helt eller delvis og derefter at likvidere selskabet. Den store gåde for kontrollen på daværende tidspunkt var, hvorfra han fremskaffede kapital, idet dette ikke i særlig grad skete ved, at han eller selskaberne optog lån og driftskreditter i pengeinstitutter mv.

Hvorledes han fremskaffede kapital til erhvervelse af selskaber blev kontrollen klar over i januar måned 1988. Dette skete efter følgende koncept:

»Vor person« fandt et selskab, der var langt fremme i en solvent likvidation. Strukturen i selskabet var således, at alle aktiver var likvide eller næsten likvide, det vil sige, at selskabet var så

langt fremme i likvidationen, at næsten alle aktiver var realiseret. Passiverne fordelte sig således, at en forholdsmæssig lille del vedrørte investeringsfondshenlæggelser, udskudt skat og skyldige skatter, medens resten var egenkapital. Det beskrevne er dækkende for et typisk selskab, der blev opkøbt, men der kunne forekomme variationer.

1988-1991. »Øjeblikslån«

Når »vor person« var enig med sælgeren om betingelserne, lånte det sælgende selskab sin likvide beholdning til »hans« købende selskab, ved hjælp af et »øjeblikslån«.

Det købende selskab anvendte derefter denne likvide beholdning til køb af aktierne. Et sådant eksempel, var købet af selskabet X.

Aktivsiden i X A/S bestod af en likvid beholdning på 169 mio. kr. Passivsiden bestod dels af egenkapitalen på 164 mio. kr. og dels af forskellige skattemæssige poster på 5 mio. kr. 164 mio. kr. af den likvide beholdning blev lånt ud til det købende selskab, der anvendte beløbet til at betale ihænde-haveren af X-aktierne. Den likvide beholdning i X A/S var herefter byttet med en mellemregningspost af samme størrelse. Denne mellemregning forsvandt senere, når datterselskabet udloddede egenkapitalen.

Alle transaktionerne skete på et og samme tidspunkt, således at der ikke var risiko for, at nogen af parterne led tab. Konceptet indeholdt en række fordele, både for køber og sælger. Fordele for sælgeren var: der betaltes en mindre overpris for X A/S. Sælgeren sparede

omkostninger til at lade boet færdiglikvidere.

Fordele for køberen var, at denne opnåede et rentefrit lån fra skattevæsenet. Løbetiden var afhængig af, om der var tale om investeringsfondshenlæggelser, udskudt skat eller skyldig skat.

X A/S udbetalte den frie egenkapital som udbytte til det fremtidige moderselskab, hvorved mellemregningskontoen elimineredes. Da moderselskabet ejede mere end 25% af egenkapitalen i X A/S, men ejertiden var mindre end et år, var udbyttet skattepligtigt for moderselskabet.

»Vor person« påstod over for myndighederne, at hans koncern drev næring med handel med aktier, hvorfor han kunne opgøre kursværdien af aktier efter lagerprincippet. Da værdien af X-aktierne var faldet i årets løb med netop det udbetalte udbytte, havde han mulighed for at foretage et fradrag, svarende til det udbetalte udbytte. Det vil sige, at den skattepligtige indkomst for moderselskabet herefter gik lige op, bortset fra skattegodtgørelsen. Skattevæsenet skulle herefter udbetale skattegodtgørelse til moderselskabet. Skattegodtgørelsen udgjorde 25% af det udbetalte udbytte, men da det samtidig var skattepligtig indkomst for moderselskabet, var den reelle værdi kun det halve.

X's moderselskab modtog alene på grundlag af købet af X A/S 17,5 millioner kr. fra skattevæsenet.

»Vor person« gik ind på et kommunekontor og hævdede 17,5 millioner kroner!

I samme periode måtte vi sidde og lægge øjne til blandt andet en artikel i Ekstrabladet med overskriften »Bistandsklient og million-matador«

og fra Berlingske Erhverv en artikel med overskriften »Finansmand samler stor pengetank«.

På daværende tidspunkt, i januar 1988, omfattede koncernen cirka 150 selskaber. Ingen af selskaberne var konkursramte. Det kunne forudses, at selskaberne eventuelt senere ville blive ramt af likviditetsproblemer, efterhånden som skattekrav skulle indfries. I løbet af efteråret 1989 skete blandt andet følgende omkring »vor person« og de selskaber, han dominerede:

Vi udfærdigede en toldrapport på cirka 6,5 millioner kroner i moms. I forbindelse med og i stærk sammenhæng med momslovovertredelsen fik »vor person« et hotelbyggeri overbelånt. Dette skete ved, at »vor person« indskød et af sine selskaber som medlem mellem to andre af ham kontrollerede selskaber. Derefter belånte et kreditgivningsinstitut hotelprojektet efter et kontraktbeløb på 60 millioner kr. – eksklusive moms.

»Vor person«, der direkte eller indirekte kontrollerede alle de selskaber, der var involveret i hotelbyggeriet, undtagen det entreprenørfirma, der opførte hotellet, styrede handlingsforløbet og udvirkede også, at et af hans selskaber afgav urigtig momsangivelse.

»Vor person« ville have udbetalt momsbeløbet af den fiktive værdi på 60 millioner, eksklusive moms. Entreprisekontrakten med den uafhængige entreprenør lød kun på 30,5 millioner kr. eksklusive moms!

Transaktionerne var iværksat, dels for at sikre en gunstig belåning af hotelbyggeriet og dels for at få udbetalt 6.490.000 kr. for meget i moms. Prisen

på hotellet var »skruet op« til det dobbelte.

Hotellet blev da også efter kort tids drift konkursramt.

Alt kunne lade sig gøre i den periode. For mig er det stadigvæk en gåde, at selskabstømmersagerne kunne udvikle sig, som de gjorde, medens vi fra de kontrollerende myndigheders side måbende stod og så på.

Momssagen, afstedkommet af den kunstigt opskruede entreprisenum, endte hos Københavns Politis bedrageriafdeling og druknede vist i andre forhold, men vi reddede da i hvert fald 6,5 mio. i moms. Nemlig det beløb vi havde nægtet at udbetale. Under behandlingen af sagen blev vi for øvrigt ringet op af sagsbehandleren ved Københavns Politi, som meddelte os, at »vor person« havde udtalt, at han nok skulle få ram på os, og at han havde udtalt, at han ville sætte en privat detektiv på mig og en kollega.

Kriminalmanden rådede os til i en periode at være opmærksomme på, hvad vi smed i vore private affaldsposer, idet nogle privatdetektiver tog deres udgangspunkt dér, for eksempelvis at finde kontoudtog og lignende, som kunne være belastende for os.

Han havde nu været velkommen til at rode i min affaldsspand! Det gjorde han måske også!

»Vor person« blev i halvfemserne idømt en af de hårdeste straffe i selskabstømmersammenhæng! Lige i øjeblikket sidder han vel og tæller sine penge i et eller andet skattely-land og funderer over, hvor gavmild den danske stat kan være i nogle sammenhænge!

Medens myndighederne i mange andre sammenhænge, når mindre

beløb står på spil, er mere nøjeregnende!

1989. »Farsfadæsen i Bindslev nu en politisag«

Dette var blot en af overskrifterne, da den største sag vedrørende svig med EF-støtteordninger blev opdaget.

I mange år havde vi i Danmark været lykkelig forskånet for større svigsager på dette område, men pludselig i foråret 1989 eksploderede det hele i hovedet på os. Det skete i form af den største, rent danske svigsag på området svig med EFs støtteordninger for landbrugsprodukter.

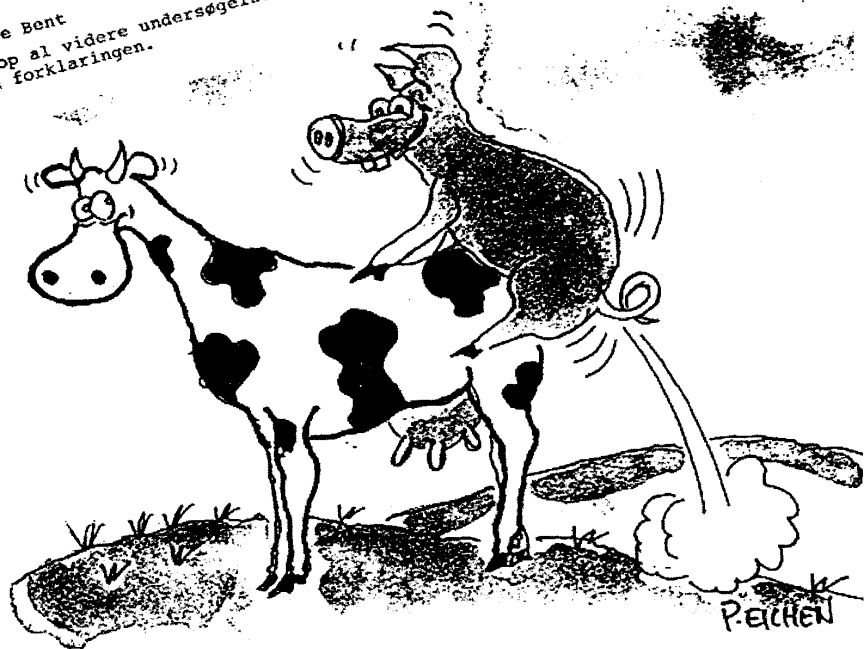
I begyndelsen af 1989 kom det frem i dagspressen, at der i danske oksekødsprodukter eksporteret til Mellemøsten var konstateret indhold af svinekød. En katastrofe, taget i betragtning, at svinekød i de muslimske lande betragtes som urent og forbudt i henhold til Ko-ranen. Én af producenterne af de pågældende oksekødsprodukter var Slagtergården i Bindslev.

Byen er beliggende mellem Hjørring og Frederikshavn. På daværende tidspunkt var Slagtergården en af den lille bys store arbejdspladser med personale, der arbejdede i treholdsskift med at producere oksekødsprodukter til markederne i Mellemøsten.

Det produkt, man især producerede, og som blev eksporteret gennem mange danske eksportører, var et farsprodukt med det engelske navn ground-beef. Som navnet antyder, var der tale om oksekødsfars, der i rå tilstand blev pakket i kunsttarm. Den endelige forbruger kunne derefter forarbejde videre

Dansk kødeksport til muslimske lande er spoleret af fund af svinerester i oksekødet...

Kære Bent
Stop al videre undersøgelse - her har
du forklaringen.

- Vil du så holde op! Al den grissebasse går ud over eksporten...

Satirisk kommentar til farsskandalen i Bindslev. Tegning i privateje.

på farsproduktet. I de mellemøstlige lande, hvor produktet hovedsagelig blev anvendt, blev det fortrinsvis anvendt i alle former for farsretter, specielt i gryderetter. Senere viste det sig, at der også fandt en stor eksport sted til det daværende fattige østland Bulgarien. Her blev farsproduktet yderligere bearbejdet og blandet med store mængder talg og tilsætningsstoffer og der-

efter udbudt til salg!

På et tidspunkt i det tidlige forår 1989 blev der fra Tolldirektoratets side telefonisk rettet henvendelse til Frederikshavn Distriktstoldkammers kontrolafdeling, idet der på dette tidspunkt allerede verserede en mindre restitutionssag mod Slagtergården. På dette tidspunkt fandt vi fra toldvæsenets side dog ikke anledning til at foretage nær-

mere, idet »svinekødssagen« af os blev betragtet som en veterinærsag.

I slutningen af april måned 1989 blev toldkamrets kontrolafdeling bedt om at foretage en nærmere undersøgelse. Baggrunden for denne undersøgelse var, at flere instanser stod uforstående overfor »svinekødsproblematikken«, idet alle erkendte, at der næsten ikke kunne være tale om bevidst iblanding af svineköd i oksekødsprodukterne.

Dels var indholdet af svineköd, der var konstateret ved de forskellige former for analysemetoder, så lavt, at det ikke kunne være et økonomisk spørgsmål, dels var man fra kødbranchens side meget vel klar over det etiske problem, og hvad følgerne kunne blive for den danske oksekødseksport til Mellemøsten.

Slagtergården var et hastigt ekspanderende selskab, hvad angår omsætningen. Omsætningen var således i kalenderåret 1986 på 20 mio. kr., i 1987 på 51 mio. kr. og i 1988 på 62 mio. kr. Det vil sige, at selskabet i løbet af en treårsperiode havde tredoblet sin omsætning.

Det er i øvrigt et forhold, vi siden er blevet mere opmærksomme på, når den virksomhedskreds, der skal kontrolleres, bliver risikoanalyseret. Erfaringen fra sagen mod Jydekompaniet viste, at hurtig vækst i omsætningen kunne være et risikoparameter. Det samme var tilfældet med Slagtergården. Kontrollen lancerede derfor et risikoanalysebegreb kaldet »omsætningssekspllosion«, og ved undervisning i udlandet anvendtes udtrykket direkte oversat til engelsk »turnover-explosion«.

Det lyder nemlig meget mere kompetent!

Kontrolstrategien for eftersynet i Slagtergården blev udformet af kontrolsektionen. Den gik ud på, for en afgrænset periode, nemlig perioden 1. januar 1989-24. maj 1989, at udarbejde en fuldstændig produktionskontrol. Råvarelageret skulle optælles og købet i perioden skulle ved anvendelse af edb sorteres i de samme grupperinger. Desuden skulle der foretages en kontrol af Slagtergårdens recepter.

To hold på hver to kontrolførende skulle optælle varelageret bistået af to mand fra selskabet.

Eftersynet blev indledt med råvareoptællingen, og medens dette stod på, blev strategien for eftersynet kort ridset op for Slagtergårdens direktør.

Umiddelbart efter bad han om en samtale med mig. Under denne samtale oplyste han, at det resultat, der ville komme ud af vores opgørelse, ville vise, at forbruget af plante- og okseproteiner ikke stod i et rimeligt forhold til vareforbruget og den mængde færdigvarer, der var produceret.

Direktøren erkendte, at Slagtergårdens ground-beef blandinger indeholdt væsentlig mere protein end oplyst i grundopskriften for ground-beef. Det var i grundopskriften oplyst, at ground-beef var tilsat 3% protein. Den korrekte mængde skulle nærmere ligge på 6-7%. Direktøren erklærede sig villig til at afgive en erklæring om forholdet. Erklæringen blev foranlediget udfærdiget af kontrollen, dels for at få direktørens erkendelse skriftligt, dels for at få et billede af sagens omfang. Erklæringen blev underskrevet af direktøren, efter at han havde konfereret med sin juridiske rådgiver.

Urigtighederne havde blandt andet

kunnet gennemføres, fordi grænseprøveudtagelsernes resultater var »blevet neutraliseret« ved afgivelse af urigtige oplysninger til Slakteri- og Konserverlaboratoriet igennem hele perioden. Desuden var Slaktergården ikke en virksomhed, vi havde den særlige 4045-kontrol med, idet Slaktergården ikke selv eksporterede sine produk-

ter. De blev eksporteret igennem tyve større eller mindre eksportører landet over.

Direktøren oplyste over for kontrollen, at planteproteinet »Dan Protex« var i stand til at absorbere og binde vandmængder i forholdet 1: 3-4. Sluttelig erkendte direktøren, at urigtighederne havde stået på i al den tid, han

Skattelistearkivalier

af Ole Degn

I Zise har der tidligere været fortalt om trykte skattelister (Zise 2005, nr. 1, s. 35-39). De trykte skattelister har den fordel, at de er let tilgængelige, men desværre går de ikke så langt tilbage i tid. De ældste, der her er bemærket, er fra Viborg 1870, Kolding 1887 og Svendborg 1894.

Det er derfor heldigt, at der i Statens Arkiver findes store mængder af ældre utrykte skattelister. De findes i landsarkivernes rådstuearkiver, amtsarkiver og amtstuearkiver samt i lensarkiver og amtsregnskaber og andre regnskaber i Rigsarkivet. Skattelisterne er af stor betydning ikke blot for skattehistorien, men også for den økonomiske historie og socialhistorien, hvor de muliggør detaljerede analyser af erhvervs- og socialgrupper og deres udvikling gennem tiden.

Byernes skattelister

Af rådstuearkivernes skattelister er de ældste fra Ribe, hvor de begynder 1545. Fra Holbæk, Kalundborg, Køge, Næstved, Skælskør, Kerteminde, Odense, Grenå, Kolding og Ringkøbing er der ligeledes skattelister fra 1500-årene, og fra 1600-årene og især 1700-årene har man skattelister fra ganske mange byer.

Skattelisterne har gennem tiden en meget forskellig struktur og stammer fra skatter, der dels benævnes efter anledningen til skatteudskrivningen (krigsskat, kroningsskat, skoleskat), dels efter betalingsmidlet (pengeskat, kornskat, madskat), dels efter skatteobjektet (kopskat, dvs. skat pr. hoved eller person, kvægskat, karosseskat, parykskat). Der blev altså lagt skat ikke blot på indtægt og formue, men også på mange emner som de sidstnævnte.

Gennem tiden ser man ligeledes ændringer i udformningen af skattelisterne. Man kan iagttage nogle hovedtyper. Ældst synes de såkaldte skatstillingslister at være. Her anføres de enkelte skatteborgere ved navn én efter én, for det meste uden adresseangivelser. Skattebeløbene varierer fra 0 til flere hundrede skilling, for de større skatteydere angivet i mark à 16 sk. Skattebeløbene er dog ikke de endelige skatter. De skulle ganges med en faktor, afhængig af, om der var tale om en dobbelt, en tidobbelt, en femtendobbelt skat osv. Systemet var enkelt, og man ser i listerne skatteborgerne på en overskuelig måde placeret økonomisk i forhold til hinanden. Disse skattelister ses i 1500-årene og første halvdel af 1600-årene.

En variation af denne type har man, når det endelige skattebeløb er udreg-

Hid. - 8 - 1.

Carus Villadsen og sin hustru	7	—	—
i Løst og Løst - 10 Mark	—	2	—
2 Løst - 2 - 4 1/2	—	1	2
i Løst	—	—	13

— 4 hid. 1 1/2 —

Anders Grevsen og sin hustru	7	—	—
i Løst og Løst - 2 1/2	—	1	2
i Løst	—	—	13

— 3 hid. 5 1/2 —

Olaf Andersen og sin hustru	7	—	—
2 Løst og Løst - 10 Mark	—	4	—
i Løst og Løst	—	—	3
Ned, Løst til Løst, Løst og Løst	—	—	3
2 Løst - 2 - 4 1/2	—	1	2

— 5 hid. —

Stafin's hustru og sin hustru	7	—	—
2 Løst - 2 - 4 1/2	—	1	2
i Løst	—	—	3

— 3 hid. 5 1/2 —

Thomas Nielsen og sin hustru	7	—	—
2 Løst - 2 - 4 1/2	—	1	2
i Løst	—	—	13

— 3 hid. 5 1/2 —

net for de enkelte skatteydere, idet skatsskillingstillene er blevet ganget med skattens faktortal. Her kan man se store rigsdaler- eller sletdalerbeløb. Disse skattelister ses i 1600-årene.

En anden skattelistentype angiver kombinationen af indkomst- og ejendomsskat. Det er her muligt at se, om personer bor til leje eller ejer deres bolig. En forordning af 5. maj 1683 fastsatte bestemmelser om ligning halvt på ejendom eller grund og halvt på næring. Disse skattelister ses især i anden halvdel af 1600-årene.

En tredje type skattelister omfatter kopskatterne. Disse skatter blev lignet på personer uden hensyn til den enkeltes indtægt og formue, men dog gradueret efter erhvervsgrupper og rangklasser. I disse skattelister optræder altså ikke blot husstandsoverhovederne, men også disses ægtefælle, børn over en vis alder (12 år, 15 år) og logerende. Disse skattelister optræder fra slutningen af 1600-årene og i 1700-årene.

Endelig finder man i 1800-årene en fjerde type, mere omfangsrige skattelister, ofte i skattebøger, der kan være betegnet hovedskattebøger eller skattehovedbøger. Mens man tidligere hvert år havde en række forskellige skattelister til brug for opkrævning af de forskellige skatter, som heste- og karosseskat, ildsteds- og kvægskat osv., fik man nu bøger, hvor den enkelte

side var afsat til en skatteborger med rubrikker for de fire kvartaler og herunder de enkelte skattebeløb, næringskat, grundskat, skoleskat, fattigskat osv.

Af skattelisterne kan fremgå, hvem der lignede skatterne, nemlig i tiden før 1660 borgmestre og råd og et borgerudvalg kaldt »de 24 mænd«, tydeligvis de mest velstillede i byen. Ved en forordning for købstæderne 1619 indførtes dog et organ bestående af en række borgervalgte takserborgere, men de slog ikke alle steder igennem før 1660. Efter enevældens indførelse dette år var det dog dem, der stod for skatteligningen.

Om skattelisternes tilblivelse i byerne i ældre tid vidner en række helt tilfældigt bevarede såkaldte hussøgningslister fra Ribe. Listerne er fra 1643 og 1661, og de viser, at der forud for udarbejdelsen af skattelisterne gik undersøgelser i de enkelte huse. Således var det også forud for denne tid. I skattelisterne fra 1581, 1583 og 1585 anføres, at man ved siden af de to skatmestre i hver af de fjerdinge, byen var opdelt i, havde tre hussøgningsmænd, der skrev mandtalslisterne. På denne måde fandt man frem til skatteborgerne. Ikke altid lykkedes det dog. I en skatliste fra 1567 er det ved en skatteborger noteret, at hans logerende (inderste) »løb bort, der de skrev,

Kop- og kvægskatliste fra Holbæk 1678. Ved denne skatteopkrævning beskattedes velhavende ægtefæller hver med 8 rigsdaler, deres børn med hver 4 rigsdaler, mindre velhavende med ned til 1 rigsdaler pr. person, tjenestekarle og tjenestepiger med 1 rigsdaler pr. person, heste med 4 mark, køer med 3 mark, svin med 4 skilling. På siden her ses øverst skatteyderen Laurs Villadsen med sin hustru, en datter over 10 år, to heste og en ko, dernæst Niels Christensen og »sin kvinde«. De fire voksne er hver sat til 1 rigsdaler. Skatliste i Holbæk rådstuearkiv, Landsarkivet for Sjælland m.m.

knægten hedder Knud«.

Især de ældre skattelister kan være noget sparsomme med deres oplysninger om skatteborgerne. Nogle står blot med fornavn, kvinder kan være anført med deres fornavn tilføjet mandens fornavn eller stillingsbetegnelse i ejeform. Erhvervsbetegnelser mangler i utallige tilfælde. Ved brug af andre kilder, som kæmnerregnskaber, kirkebøger osv., kan man dog komme tæt ind på disse tiders befolkning.

Landdistrikternes skattelister

Skattelisterne med bondebefolkningen findes i lensarkiverne før 1660 og derefter i landsarkivernes amtsarkiver eller amtstuearkiver samt i amtsregnskaberne og andre regnskaber i Rigsar-

kivet. For skattehistorien har de ikke helt den samme interesse som byernes skattelister. De anfører under de enkelte herreder med navn bønderne sogn for sogn, men da bønderne før 1660 betalte deres skatter i lægder på ti, er den eneste differentiering af disse skatteborgere en inddeling i selvejere, som der var meget få af, gårdmænd og husmænd, de sidste med og uden avl. Med de faste ejendomsskatter, der indførtes efter Enevældens indførelse, blev grundlaget for skatteopkrævningen matriklerne, hvorfor størrelsen af hartkornet anføres, og nu optræder også en del af den tidligere skattefrie adel.

De ældre skattelister har ligesom byernes skattelister få oplysninger om de enkelte skatteborgere, men de bliver i 1800-årene mere detaljerede.

Det er min far !

Reaktion på et billede i Zise 2007:2

af Tora Ribers

I Zise nr.2/2007 havde vi i Told-Skat Museets foto-arkiv fundet billeder til at illustrere tidligere grænsegendarm Aage Harritsøes artikel om hans oplevelser i tyske koncentrationslejre, bl.a. nedenstående billede. det forestiller grænsegendarmen, som køres væk på en lastvogn og er muligvis taget den 19. september 1944. det var de oplysninger, vi havde på billedet.

Kort efter, at bladet var udkommet, modtog vi på museet en mail fra en nuværende ansat i Skat, Aage Nielsen. Helt utroligt viste det sig, at den grænsegendarm, der sidder i midten af lastbilen og kigger på fotografen, var Aage Nielsens far – Niels Kristian Anæus Nielsen, født den 18. maj 1897 og død i 1977. At han kigger direkte på fotografen, er der en god forklaring på. Det var hans egen søn, Børge Nielsen, der stod bag kameraet. På det tidspunkt var Børge omkring

16 år. I 1944 var det ikke almindeligt, at børn på 16 år havde deres eget kamera. Aage Nielsens forklaring på, hvorfor hans bror på 16 år tog billeder af grænsegendarmen, der bliver kørt væk er den, at hans far har haft kameraet og har givet det til sin søn, da han kunne se, hvor det bar hen. Det hele må være gået stærkt, og det er imponerende, at Børge nåede at tage så gode billeder af sin far og hans gendarmerkolleger, der blev taget af tyskerne. For Aage og Børges far endte historien godt, i hvert fald blev han ikke sendt videre til tyskland fra Frøstruplejren, hvor gendarmerne blev samlet.

På museet er vi meget glade for, at Aage Nielsen henvendte sig med oplysninger, vi ikke kendte til. At bare én af gendarmerne nu er identificeret, og at vi ved, hvem fotografen er, gør billederne meget mere vedkommende. De har fået deres egen historie.

Konge, kirke og samfund i dansk senmiddelalder – og kroningsskatten af 1524

af Ole Degn

Som resultater af en række forskerseminarer for senmiddelalderforskere er i årene 1994-2007 udkommet hele tre antologier med emner fra senmiddelalderen, senest bogen *Konge, kirke og samfund. De to øvrighedsmagter i dansk senmiddelalder*.

Bogens 17 artikler fordeles sig på emnegrupperne samfundet, magten og ressourcerne, magts udøvelse og iscenesættelse, øvrigheder og bønder og religion og magt. I fokus står magten i det danske samfund i perioden 1350-1550, og med konklusionen, at senmiddelalderens åbne samfund i 1500-tallet gennemgik en lukningsproces, der resulterede i det moderne samfund med kongemagten eller staten som den store, altdominerende faktor, er bogen også af interesse for den senere historie.

Af særlig interesse for Zises læsere er her en artikel skrevet af en af tidskriftets flittige forfattere og tidligere redaktører, dr. phil. Mikael Venge. Emnet er selvfølgelig Danmarks skatter i senmiddelalderen, herunder Frederik 1.s kroningsskat af 1524.

Som baggrund for forståelsen af denne skat skitserer Mikael Venge først på grundlag af Danske Kancellis og rigsrådets arkiver skatteudskrivningen under kongerne Christian 1., Hans, Christian 2. og Frederik 1. Redegørelsen er koncentreret om de ekstraordinære skatter,

der blev udskrevet til særlige formål, idet disse skatter krævede særlige parlamentariske bevillinger, reelt af det magtfulde aristokrati, hvorved de giver et indblik i det politiske spil mellem kongemagt og aristokrati. Materialet er omfattende, idet Mikael Venge når frem til, at der under de fire konger blev udskrevet en ekstraordinær skat hvert andet år, idet de øvrige år udnyttedes til indkrævning af restancer.

Kroningsskatten af 1524 er særlig veldokumenteret, og opkrævningen af den kan følges i mange detaljer. Den blev bevilget af rigsrådet på herredagen i København i 1524. Rigsrådet havde presset på for at få gennemført Frederik 1.s kroning, hvorved Frederik ville blive knyttet til riget og tage modet fra den fordrevne Christian 2. Men Frederik havde strittet imod, indtil han kunne få sikkerhed for sine udgifter til det militære opgør året før. Konge og råd havde imidlertid brug for hinanden, og derfor drejede deres forhandlinger sig formentlig mest om størrelsen af skatten, om end de privilegerede stænder, gejstligheden og adelen, med betænkeligheder har sikret sig garantier fra kongen med henblik på, at særbeskatningen ikke skulle skabe præcedens.

Særegent for kroningsskatten var, at den stillede kongen 100.000 gylden eller 250.000 mark i udsigt, et enormt

beløb. Skattekravets vægt fremgår af, at skatten blev opkrævet af bønderne i læg på 20 bønder, ikke som egentlig planlagt fire. Fordelingen blev dermed bredere i et system, hvor bønderne i århundreder betalte skat i læg, hvor princippet var »den rige hjælpe den fattige«. Sammenhængende hermed hvilede skatten i modsætning til det normale også på de mindre bønder.

Kroningsskatten opkrævedes endda ikke blot af bønderne, men også af bisperne, lensmændene, dobbelt af købstæderne og med 15 mark af hver sognekirke.

Gennem analyserne af det rige kil-

demateriale til belysning af denne skat har Mikael Venge givet et godt indblik i senmiddelalderens noget komplicerede skattepolitik og beskatningsformerne, og han konstaterer, at skatten som noget nyt var en ren pengeskat, levnedsmidler indgik ikke i den.

Agnes S. Arnórsdóttir, Per Ingesman og Bjørn Poulsen (red.): Konge, kirke og samfund. De to øvrighedsmagter i dansk senmiddelalder. Aarhus Universitetsforlag 2007. 593 sider. 448 kr.

Fhv. tolldirektør C. A. Nielsen

Mindeord af Kaj Elkrog

Tolldirektør C.A. Nielsen døde i december 2006, næsten 83 år gammel. C. A. var født i Bredebro i Sønderjylland. Efter realeksamen fra Skærbæk Realskole blev han ansat som toldelev ved Tønder Toldkammer og gjorde i de første år tjeneste ved sønderjyske toldsteder; fra 1941 som toldassistent i Aabenraa. I 1947 gik turen til København, hvor C. A. Nielsen kom til beskatningsområdet. Her tog han

1956 HD i regnskabsvæsen. Det betød bl.a., at han blev initiativtager til en tiltrængt forbedring af hele regnskabsuddannelsen i toldvæsenet. Han virkede i den forbindelse i flere år som lærer i faget på Toldskolen.

Det var også C.A. Nielsen, der blev en af hovedarkitekterne i den praktiske tilrettelæggelse af momsadministrationen fra 1967, en opgave, som medførte betydelige omlægninger af

Tolldirektør C.A. Nielsen. Foto ca. 1985 i Told-Skat Museet. Langebro Toldkontrol. Foto ca. 1965 i Told-Skat Museet.

toldvæsenets organisation og struktur. Ved oprettelsen af Direktoratet for Toldvæsenet blev C. A. Nielsen knyttet til den nye styrelse, hvor han som toldinspektør og kontorchef fik ansvaret for regnskab og revision. I 1981 blev han udnævnt til tolddirektør og chef for direktoratet og toldetaten. C. A. overtog ledelsen af toldvæsenet på et tidspunkt, hvor etaten havde været igennem en meget turbulent periode, præget af store rationaliseringer og omstruktureringer med nedlæggelser af toldkamre og store personaleflytninger, bl.a. som følge af momsens og Danmarks indtræden i EF.

Det var en stor og krævende opgave, der her blev lagt på C. A. Niensens skuldre. Ved sin tiltræden skønnede han, at der nu var behov for besindelse, konsolidering, men erkendte hurtigt, at udviklingen ikke tillod toldetaten at hvile på laurbærrene, såfremt den skulle bevare sin stærke position i den offentlige sektor.

C. A. gik derfor i gang med en systematisk analyse af de forskellige sider af toldvæsenets struktur, organisation og opgaver med det formål at skabe en effektiv og velfungerende etat, som var i stand til at leve op til samfundets krav og forventninger, og som samtidig udgjorde en attraktiv arbejdsplads. Med sin store indsigt i toldetaten, forenet med stor respekt for den eksisterende virksomhedskultur, lykkedes det for C. A. at skabe et toldvæsen moderniseret bl.a. med edb som væsentligt værktøj og med en struktur, en ledelsesorganisation og en virksomhedskul-

tur, der gjorde etaten rede til at møde de nye udfordringer, der mødte den, da C. A. Nielsen valgte at fratræde i 1990 ved sammenlægningen af Told og Skat.

C. A. Nielsen var fra 1981 og indtil sin afgang også en engageret formand for Toldhistorisk Selskab. Hans kærlighed til toldetaten fornægtede sig heller ikke her. I C. A.'s formandsperiode lykkedes det bl.a. at få udgivet flere bøger om toldetaten, særligt skal nævnes det store fembindsværk om Dansk Toldhistorie.

C. A. og jeg mødte hinanden første gang i slutningen af 50'erne i Den Danske Toldetats Forening, hvor han var kasserer og jeg sekretær, og vi fulgte hinanden siden. Jeg har kendt C.A. som en særdeles retlinet, hjælpsom og god kollega og chef. Vi har gennem årene haft et fortroligt og godt samarbejde om mangt og meget. C. A.'s indstilling var præget af stor indsigt i og respekt for korpsånden i toldvæsenet, og han engagerede sig personligt i alle større sager. Han var indstillet på at gå langt for at opnå konsensus i vigtige spørgsmål. Det gjaldt ikke mindst i forhold til personaleorganisationerne. Dette i forbindelse med hans omhu for ikke at træffe beslutninger, før der forelå et grundigt belyst grundlag for dem, gjorde ham respekteret både i og uden for toldvæsenet.

Jeg ser med glæde og taknemmelighed tilbage på de mange års samvær og samarbejde med C. A. *Æret være hans minde.*

Indholdsfortegnelse

Toldvæsenet i Gudhjem,
tolder i København,
selskabstømmersager og farsfadæse
og skattelistearkivalier 83

Mogens Lau:

Toldvæsenet i Gudhjem 1840-1968 . 85

Frode Bang:

Tolder i København, Aalborg,
København og Hvidovre (6) 95

Bent Andreassen:

Selskabstømmersager og farsfadæse
Af en kontrolltolders dagbog (9) 104

Ole Degn:

Skattelistearkivalier 111

Tora Ribers:

Der er min far !
Reaktion på et billede i Zise 2007:2 115

Ole Degn:

Konge, kirke og samfund i
dansk senmiddelalder
– og kroningsskatten af 1524 116

Kaj Elkrog:

Fhv. tolddirektør C. A. Nielsen 118